

До спеціалізованої вченої ради
Д 41.086.01 у Національному
університеті «Одеська
юридична академія»
(Фонтанська дорога, 23, Одеса,
Одеська область, 65009)

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу Міневич Олени Іванівни на тему:
«Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне
дослідження», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і
права; історія політичних і правових учень

Актуальність обраної теми. Ефективність правового впливу залежить від багатьох факторів, найбільш важливими з яких є якісна правотворчість та належний рівень втілення правових приписів у життя. Однак, окремі помилки у правових актах стають причиною з'явлення відповідних недоліків у правовому регулюванні, які значно перешкоджають реалізації прав учасників суспільного життя, а також низької оцінки суспільством чинної правової бази. Проявами таких недоліків є: прогалини, колізії, дублювання, дефекти, мовностилістичні помилки. Ці помилки є результатом відступу від вимог юридичної техніки й технологій і як результат, мають зниження якості актів, ускладнення їх усвідомлення і тлумачення, відсутності можливості належної реалізації та застосування правових приписів.

У зв'язку із цим, не виникає сумніву, що весь спектр юридичної діяльності має відповідати певним правилам, що закріплюються як у нормативно-правових актах, так і загальних джерелах. Зрозуміло, що

абсолютна «правило-відповідність» є ідеальною моделлю отримання бажаного результату, досягнення якого може бути ускладнено помилками. Помилки є явищем яке виникає як за об'єктивними так і суб'єктивними чинниками, вони присутні у всіх сферах соціальної діяльності, в тому числі і у правовій. Правові помилки є відхиленням від моделі поведінки передбаченої правовою нормою, і, у не залежності від того чим зумовлено було таке відхилення суб'єкта, помилка має негативний характер для правової сфери.

З цього приводу О. І. Міневич цілком слушно зазначає, що досліджуючи такий багатогранний феномен, як право, юридична наука не може оминати увагою негативні процеси та явища, що існують у ньому, а також способи їх нейтралізації. Зокрема, це стосується правових помилок – надзвичайно складних і суперечливих правових феноменів, що потребують теоретичного осмислення та юридичної оцінки (с. 3 автореферату).

Поряд із тим, що у сучасній юридичній науці достатньо активно обговорюється питання про необхідність створення ефективної системи засобів попередження та подолання правових помилок (зокрема у сфері цивільного та кримінального права), цілісне загальнотеоретичне дослідження природи правової помилки, її типів та видів у сучасній вітчизняній юриспруденції відсутнє. Зазначені положення зумовлюють актуальність обраної Оленою Іванівною Міневич теми дисертаційного дослідження.

Спроба дисертантки провести комплексне, загальнотеоретичне дослідження правових помилок, уніфікувати існуючі підходи до їх розуміння та особливостей співвідношення із суміжними категоріями, заслуговують на повагу і підтримку.

Проведене О. І. Міневич дисертаційне дослідження дозволяє сформулювати уявлення не тільки про природу правових помилок, але й провести їх типологію та класифікацію, встановити основні положення щодо запобігання та протидії скоєнню правових помилок.

Відтак, обрана дисертанткою тема, зроблені висновки та пропозиції є вельми актуальними для вітчизняної правової системи, бо надають змогу інтегрувати доробок представників різних галузей наукового знання та резюмувати, що класична філософія розглядала помилку у пізнанні як «знання», не сумірне з дійсністю, тобто щось «несправжнє». Натомість філософія постмодерну вважає помилку одним із способів кореляції пізнання і діяльності людини.

Варто підтримати твердження О. І. Міневич, що високий рівень актуальності теми дослідження підтверджує стан наукової розробки проблеми правових помилок у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції, де відсутня єдність щодо розуміння самого поняття «правова помилка», підходів до класифікації правових помилок та щодо інших питань. Здебільшого окремі аспекти цієї проблеми розглядаються в дисертаціях і наукових публікаціях у рамках галузевих юридичних наук, оскільки помилка завжди мала і має нині самостійне значення в цивільному та кримінальному праві. Однак фундаментальні наукові дослідження помилки як загальноправової категорії в Україні не проводилися.

Дисертацію виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» з питань «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 рр. (номер державної реєстрації 001U000671) та «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий і культурний вимір» на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також плану науково-дослідницької роботи кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія» – «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України» на 2016–2020 рр.

Результати дисертаційної роботи О. І. Міневич є затребуваними, як наукою так і юридичною практикою, зокрема, щодо розробки механізмів виправлення правових помилок.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. З огляду на теоретичні, емпіричні та нормативні джерела, які були опрацьовані дисертанткою, можна стверджувати щодо наукової обґрунтованості положень, сформульованих у дисертації, які підтверджуються критичним аналізом наявних літературних джерел юридичного, соціологічного та філософського спрямувань з питань визначення сутності правових помилок та встановлення їх місця в системі категорій юриспруденції. Список літератури містить 339 джерел.

Дисертанткою опрацьовано наукові праці (монографії, статті, підручники) зарубіжних та вітчизняних дослідників. Використовувалися матеріали (доповіді і повідомлення) наукових конференцій. Теоретичним підґрунтям слугували наукові праці з теорії держави та права, філософії права та галузевих наук. Значна увага була приділена питанням дослідження доктринальних помилок.

О. І. Міневич на належному рівні розкрила предмет дисертаційного дослідження. За структурою робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, є досить логічною і повністю відповідає цілям і завданням поставленим авторкою.

Зазначені аспекти свідчать про всебічність та достовірність проведеного дослідження, яке становить значну цінність як для вітчизняної науки, так і юридичної практики.

Всебічний загальнотеоретичний аналіз окремих положень, сприяли виробленню власного підходу до цілого ряду принципових питань. Саме це дало можливість О. І. Міневич провести диференціацію та подальшу класифікацію правових помилок.

Належний ступінь наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження забезпечено також використанням відповідних наукових методів.

Методологічною основою дослідження правових помилок виступає розгалужена система принципів наукового пізнання (детермінізму, причинності, практичної спрямованості), концептуальних підходів, загальнонаукових і спеціально-наукових методів. З позицій діяльнісного підходу правова помилка розглядається як невід'ємний елемент діяльності людини у правовій сфері (підрозділ 1.3). Антропологічний підхід дав змогу виявити й описати закономірності та особливості механізму формування правових помилок у свідомості людини у різних сферах правової діяльності (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 2.5). Міждисциплінарний підхід уможливив використання потенціалу тих доктрин, концепцій, теорій, які сформувалися при дослідженні помилки у філософії, лінгвістиці, психології та інших сферах наукових знань (підрозділ 1.2). У рамках аксіологічного підходу досліджувався вплив правової помилки на здатність права зберігати та втілювати в життя особистісні та загальносоціальні цінності (підрозділи 1.2, 1.3). За допомогою історико-правового методу проведено ретроспективний аналіз формування та розвитку теорії правової помилки у юридичній науці, здійснено його періодизацію (підрозділ 1.1). Діалектичний метод дав змогу проаналізувати закономірності виникнення правових помилок, співвідношення правової помилки та омани (підрозділ 1.3), взаємозв'язок правової помилки та правової свідомості (підрозділ 3.2). Формально-логічний метод використано для узагальнення наукових підходів до тлумачення правової помилки та характеристики її ознак (підрозділ 1.3); виокремлення особливостей доктринальних, правотворчих, правоінтерпретаційних і правозастосовних помилок та формулювання їх визначень (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 2.5). Метод техніко-юридичного аналізу застосовувався для дослідження правотворчих і правозастосовних помилок (підрозділи 2.3, 2.4). Метод системного аналізу дав змогу розглянути сукупність критеріїв для типологізації та класифікації правових помилок (підрозділ 2.1). З використанням системно-функціонального методу охарактеризовано таке завдання правової політики Української держави, як

мінімізація правових помилок (підрозділ 3.1). Основні шляхи запобігання та протидії правовим помилкам визначені за допомогою прогностичного методу (підрозділ 3.2).

Висновки, зроблені у дисертації, зокрема, щодо визначення поняття правової помилки, її типологізації є значним внеском до теорії держави і права.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає у тому, що в роботі вперше у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції комплексно досліджено поняття, типи та види правових помилок та визначено найважливіші заходи для запобігання та протидії правовим помилкам. У дисертації міститься низка теоретично обґрунтованих і практично значущих положень стосовно правової помилки як елемента правової реальності.

Розділ перший «Теоретико-методологічні основи дослідження правової помилки» присвячено загальній характеристиці теоретико-методологічних основ дослідження правової помилки. Висвітлено генезу уявлень про помилки у юридичній науці, філософському дискурсі та інших сферах наукових знань, проведено аналіз ознак правової помилки та сформульовано її визначення.

Слід відзначити слушне авторське обґрунтування положень, щодо характеристики помилки як міждисциплінарної категорії, що дає змогу інтегрувати здобутки різних галузей наукового знання для формування теорії правової помилки (с. 26-31 дисертації).

Цікавою, з наукової точки зору, є позиція О. І. Міневич що істина і помилка не можуть існувати окремо один від одного, згідно з принципом єдності та боротьби протилежностей, оскільки кожна з них визначає динаміку людського мислення. Визнання того факту, що знання може містити помилки, робить його відкритим для перегляду й «очищення» від помилок, що, в кінцевому підсумку, розширює межі пізнання і сприяє досягненню істини (с. 54 дисертації).

О. І. Міневич уперше запропонує дефініцію поняття «правова помилка» шляхом формулювання такого визначення: правова помилка – це казуальне безвинне відхилення суб'єкта права від моделі поведінки, передбаченої правовою нормою, зумовлене його добросовісною оманною щодо відповідності власного судження чи уявлення про зміст правового припису об'єктивній дійсності (с. 78 дисертації).

Розділ другий «Типологія і класифікація правових помилок» складається з п'яти підрозділів в яких розглядаються основні критерії для диференціації правових помилок та характеризуються їх типи і види. Проаналізовано основні підходи до поділу правових помилок на типи і види. Установлено, що типологізація формує цілісне уявлення про досліджуваний об'єкт, а класифікація є способом розподілу правових помилок на окремі види.

Заслуговують на увагу уперше розроблені дисертанткою положення щодо диференціювання правових помилок з використанням таких методологічних прийомів, як типологія і класифікація: типологізація формує цілісне уявлення про досліджуваний об'єкт, а класифікація виступає способом розподілу правових помилок на окремі види. Теоретично і методологічно правильною визнано таку типологію правових помилок: доктринальні помилки, правотворчі помилки, правоінтерпретаційні помилки, правозастосовні помилки; при цьому різні типи помилок не існують ізольовано, а здебільшого трансформуються один в одного, і, своєю чергою, поділяються на окремі види (с. 80, 89-90 дисертації).

Слід відзначити обґрунтовані авторкою положення, щодо удосконалення підходів до класифікації правових помилок у правозастосовній діяльності, зокрема, основним критерієм визнано стадії правозастосовного процесу, відповідно виокремлено такі види помилок: 1) помилки при встановленні фактичних обставин (фактичної основи) справи; 2) помилки при виборі та тлумаченні норми, що підлягає застосуванню; 3)

помилки при ухваленні рішення та його оформленні (с. 153, 154, 156 дисертації).

Розділ третій «Запобігання та протидія правовим помилкам», присвячено визначенню основних шляхів усунення правових помилок із правового життя суспільства. Обґрунтовано, що правова політика держави спрямовується на впорядкування правової сфери життя суспільства, а відтак, одним із завдань правової політики є мінімізація правових помилок.

О. І. Міневич вдало обґрунтовує рекомендації щодо шляхів мінімізації правових помилок, зокрема, загальними заходами для запобігання правовим помилкам визнано: дотримання правил правотворчої і правозастосовної техніки; системний моніторинг та аналіз правових помилок у діяльності суб'єктів правотворчості та правозастосування; підвищення рівня професіоналізму суб'єктів правотворення та правореалізації; проведення експертизи проєктів нормативно-правових актів та їх державну реєстрацію; правоінтерпретаційну діяльність вищих судових органів (Конституційного Суду і Верховного Суду України). (с. 167, 172, 176 дисертації).

Окремо слід відзначити удосконалене О. І. Міневич положення про особливості співвідношення правової свідомості та правової помилки, яке проявляється в тому, що правова помилка свідчить про нерозвиненість індивідуальної правової свідомості і негативно впливає на її здатність виконувати свої функції, особливо регулятивну, у зв'язку з чим наголошено на необхідності підвищення рівня правової свідомості: професійної – шляхом удосконалення системи юридичної освіти; буденної та неюридичної – за допомогою правового інформування, правової просвіти та правового виховання (с. 186, 200 дисертації).

Загальний огляд роботи свідчить про те, що з поставленими завданнями О. І. Міневич впоралася успішно, продемонструвала глибоку обізнаність з досліджуваних питань, має власну точку зору з дискусійних проблем, що підвищує цінність проведеного дослідження.

Дисертаційна робота завершується висновками, які в узагальненому вигляді відображають основний зміст роботи.

Практична значимість дисертаційного дослідження. Дослідження є внеском до загальнотеоретичного аналізу ролі правових помилок у системі правового регулювання сучасних суспільних відносинах.

Результати та висновки дослідження можуть використовуватися у:

науково-дослідній роботі – для подальшого розвитку наукових знань про помилку як категорію юридичної науки; правотворчій діяльності – для удосконалення практики її здійснення з метою мінімізації правотворчих помилок;

правозастосовній діяльності – для підвищення юридико-технічної якості правозастосовних актів;

правоінтерпретаційній діяльності – для запобігання помилкам у процесі тлумачення правових норм;

викладацькій діяльності – під час викладання навчальних дисциплін «Теорія права», «Проблеми теорії держави та права», а також при розробці відповідного навчально-методичного забезпечення.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. За результатами проведеного дослідження опубліковано 10 наукових праць, серед них 6 статей у фахових виданнях, у тому числі 2 статті – у фаховому виданні іноземної держави та 4 статті – у фахових виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз, і 4 статті у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Автореферат відповідає змісту дисертації, достатньою мірою розкриває її основні положення та відповідає вимогам чинного законодавства України.

Зауваження щодо змісту дисертації. В цілому високо оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, слід відмітити низку зауважень та дискусійних положень:

зауваження:

1. Загальна риса запропонованого визначення правової помилки є її певна ідеалізація та наділення деякими позитивними рисами. Зокрема, на с. 66 дисертації, авторка, використовуючи наукові розробки лінгвістів та педагогів, зазначає, що правова помилка є «елементом зворотного зв'язку між нормотворцем та адресатом правової норми». Але, слід враховувати, те що є нормальним інструментом у лінгвістиці та педагогіці, не завжди таким є і у юриспруденції. Виконання функції індикації недосконалості тексту правового акту має певний позитивний аспект виключно в інформуванні нормотворця про наявні недоліки. Але ціна такого інформування – це реальні негативні наслідки для конкретних осіб. Бо реальність така, що подібне інформування відбудеться виключно, якщо стикатися із такими недоліками будуть системно. Має скластися певна практика, яка буде систематизована, і, з бажаними змінами, скерована до нормотворця.

Тож які наслідки скоєння правової помилки? По суті, вони негативні, навіть і при зворотному зв'язку із нормотворцем. Якщо правові помилки отримають масовий характер у правотворчості та правозастосуванні, чи будуть вони мати позитивне забарвлення? Вважаю що відповідь очевидна – ні. Правова помилка не має прямого опису в нормативно-правових актах, і тому не вважається протиправним діянням. І в той же час помилка по своїй суті не відповідає завданням суспільного розвитку і перешкоджає досягненню соціально значущих цілей.

2. Також, важко погодитися, що формалізація права є негативним явищем. На сьогодні у загальнотеоретичній юриспруденції вже склалося певне розуміння цієї категорії, згідно із яким, під формалізацію права розуміють засновану на високому рівні правової культури професійну діяльність компетентного суб'єкта, результатом якої є письмовий правовий акт. Інша справа коли мова йде про заформалізованість правових процедур (або у деяких випадках правової формалізації), тобто занадто високого рівня деталізації суспільних відносин правовими актами.

питання щодо змісту дисертації:

1. На нашу думку, достатньо важливим для вирішення встановлених в дисертації завдань, є загальнотеоретичне обґрунтування предметного поля правової помилки. Відтак, виникає питання, з яких елементів воно має складатися: розуміння (з'ясування) або діяння; в чому отримує вираз: у поведінці або у кінцевому документі (акті); за характером прояву: це процес відхилення від моделі поведінки передбаченої правовою нормою, або результат?

2. Проводячи диференціацію правових помилок О. І. Міневич вказує, що типологія правових помилок складається з: доктринальних помилок, правотворчих помилок, правоінтерпретаційних помилок та правозастосовних помилок. В свою чергу, на с. 87 дослідження, дисертантка вказує, що особливою формою реалізації норм права у юридичній науці визнається їх застосування. І, якщо за твердженням авторки «застосування права є особливою формою його реалізації» (хоча зазначене положення, саме по собі, є спірним та може бути предметом окремої наукової дискусії), чому у запропонованій типології правових помилок відсутні правореалізаційні помилки?

3. Аналізуючи підрозділ 3.1., можна констатувати, що він має загально-описовий характер. Дисертантка акцентує увагу на тому, що важливе значення для превенції правотворчих (а відтак – і правозастосовних) помилок має дотримання юридичної техніки. Окремо автором охарактеризовано загальну мету та напрями правової політики, роль Конституційного Суду України та Верховного Суду у сфері запобігання правовим помилкам у правотворчості та правозастосуванні, але конкретні пропозиції відсутні. Відтак, виникає питання, які напрями щодо превенції правових помилок слід формувати та реалізовувати в сучасній Україні?

4. У підрозділі 3.2., О. І. Міневич аналізує значення для мінімізації правових помилок розвитку мотивації до безпомилкової діяльності суб'єктів правотворчості та правозастосування. При чому, вказує на

неприйнятність застосування санкцій за допущення помилок і заохочень за їх відсутність, пропонуючи використовувати модель «спонукання соціального характеру», коли людина усвідомлює корисність своєї діяльності для суспільства та підвищує вимогливість до себе та результатів своєї діяльності.

У вказаному аспекті, хотілось би отримати додаткові пояснення авторки відносно розуміння того, що саме слід відносити до ознак використаного нею терміно-поняття «спонукання соціального характеру», а також, що може виступати у якості мотивуючого фактору, для розвитку вказаного усвідомлення у суб'єктів правотворчості та правозастосування?

Проте зазначені питання та зауваження не впливають на загалом позитивну оцінку опонованої роботи. Дисертація носить завершений характер, встановлена мета дослідження розкрита у достатньому обсязі, основні положення дисертаційної роботи отримали необхідне наукове обґрунтування.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам МОН України. Дисертація Міневич Олени Іванівни на тему: «Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., та Наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р., зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03.02.2017 р., за №155/30023, а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Д.Ю.Н., доцент,

завідувач кафедри державно-правових дисциплін

Міжнародного гуманітарного університету

Д. Г. Манько

Підпис засвідчено

